

A logikai empirizmus nem halt meg!*

Tuboly Ádám Tamás: *Egység és tolerancia – A logikai empirizmus tudományos világfelfogása*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet, 2018. 515 oldal.

Jól ismert John Passmore 1967-ben felállított diagnózisa a logikai empirizmus, avagy logikai pozitivizmus (esetleg: neopozitivizmus vagy a Bécsi Kör filozófiája) akkori helyzetéről: „A logikai pozitivizmus meghalt, legalábbis annyira, amennyire egy filozófiai irányzat egyáltalában meg tud halni” (Passmore 1967. 57). Passmore kíméletlennek tűnő megállapításával kapcsolatban, még ha metafora is, joggal merül fel a kérdés: miért gondoljuk azt egy – sokkal inkább mozgalom, mint iskola értelmében vett – filozófiai irányzattal kapcsolatban, hogy halott? Mit jelent az, hogy a logikai empirizmus „meghalt”?

Netalán azt jelenti, hogy egyetlen olyan személy sem él már, aki magát logikai empiristának vagy inkább a logikai empirizmushoz tartozó számos csoportosulás vagy kör egyik tagjának tartaná? Nyilvánvaló persze, hogy ha egy irányzatot egyszerűen azonosítunk azokkal a személyekkel, akik azt kidolgozták vagy az irányzathoz tartozást nyíltan vállalták, és e személyek közül már egy sem él, akkor a kérdéses irányzat maga is „halott”. Nem valószínű, hogy Passmore erre gondolt, már csak azért sem, mert 1967-ben, noha a logikai empirizmus prominens képviselői közül igen sokan, többek között, Hans Hahn, Mo-

ritz Schlick, Otto Neurath, Philipp Frank, Hans Reichenbach már nem voltak az élők sorában, jó néhány logikai empirista, még ha életük alkonyán járt is, tevékenyen dolgozott, elég csak Rudolf Carnap, Herbert Feigl vagy Carl Gustav Hempel nevét említeni.

Éppen ezért meglehet, hogy a logikai empirizmus halálával kapcsolatos diagnózist inkább úgy kellene értenünk, hogy a logikai empirizmus hasonló karriert futott be a filozófiában, mint a flogiszonelmélet a kémiában vagy az éterelmélet a fizikában. Ahogy ez utóbbi elméletekről kiderült, hogy teljesen hamis koncepciók, amelyek egyszer és mindenkorra eltűntek az égessel, illetve az elektromágneses hullámok terjedésével kapcsolatos lehetséges elméletek köréből, úgy derült ki a logikai empirizmusról is, hogy derült ki a logikai empirizmusról is, hogy téves és tarthatatlan, és az úgynevezett posztpozitivistá filozófusok, elsősorban Willard Van Orman Quine és Thomas Kuhn, majd egyre többen mások is, konkluzív érvekkel be is bizonyították ezt. Passmore és mások, akik a logikai empirizmus halálát detektálták, valószínűleg erre gondoltak, ugyanakkor ezt elhamarkodottan tették. Két okból is.

Az egyik ok metafizikai jellegű. A filozófusok körében immáron egyre inkább

* A recenziót az FK 124970 projektszámú OTKA kutatócsoport tagjaként írtam.

elfogadott nézetté válik, hogy nincsenek mindenki által elfogadott konkluzív érvek, amelyekkel egy filozófiai elmélet vagy tézis igazságát alá lehetne támasztani vagy meg lehetne cáfolni. Ezt teljesen általánosan kell érteni: ha egy filozófiai irányzatot nem az irányzatot képviselő személyekkel, hanem e személyek által kidolgozott vagy elfogadott tézisekkel azonosítjuk, akkor annak kritériuma, hogy a kérdéses irányzat „élő”-e vagy „halott”, az lenne, hogy a kérdéses tézisekről minden kétséget kizáróan meg tudjuk állapítani, hogy igazak-e vagy sem. Ámde annak megállapítása, hogy egy filozófiai tézis igaz-e vagy hamis, mindekelőtt azt kívánja meg, hogy konkluzív érvek vagy bizonyítás szóljon mellette vagy ellene. Mivel úgy tűnik, hogy ilyen érvek nincsenek a filozófiában, ezért minden filozófiai irányzat ugyanabban a cipőben jár, amiben a logikai empirizmus: ha egy filozófiai irányzat képviselői által elfogadott filozófiai tézisekről nem tudjuk egyszer és mindenkorra megállapítani, hogy igazak-e vagy sem, akkor a kérdéses irányzat képviselői által állított filozófiai tézisek igazságának vagy hamisságának kérdése nem perdöntő abban a kérdésben, vajon az irányzat „élő”-e vagy „halott”.

A másik ok inkább történeti jellegű. Ítéletet mondani egy filozófiai irányzatról szorosan összefügg azzal, hogy milyen interpretációk mentén rekonstruáljuk a kérdéses irányzat történetét. Lehet, hogy egy bizonyos racionális rekonstrukció kelletlenül megalapozott, de akkor is csak egy a lehetséges történet-rekonstrukciók közül. Tegyünk fel, figyelmen kívül hagyva az imént említett metafizikai szempontot, hogy a logikai empiristák – ahogy azt gyakorta feltételezni szokás – egyaránt olyan téziseket tartottak igaznak, amelyekről kiderült, hogy egyértelműen cáfolhatók, magyarán a logikai empirizmus olyan tézisek gyűjteménye, amelyek egész egyszerűen hamisak. Mi garantálja, hogy a logikai em-

pirizmus téves nézetek gyűjteményeként való felfogása az egyedül sikeres racionális rekonstrukció? Tény, hogy van olyan történet-rekonstrukció, amely alapján a logikai empirizmust úgy lehet feltüntetni, mint aminek egyetlen tézise sincs, ami igaz, vagy legalábbis, amit bármelyikünk készséggel elfogadna, azonban semmilyen evidencia nem szól amellett, hogy ez az egyetlen lehetséges történet.

A kérdés tehát ez: mégis mire alapozta Passmore a vitatható nekrológját, és miért értettek/értenek vele sokan egyet? Ennek oka a logikai empirizmus egy sajátos, immáron ortodoxnak számító történet-rekonstrukciójában keresendő. Tuboly Ádám Tamás, első magyar nyelvű monográfiájában, pontosan ezzel az *ortodox*, avagy *bevett nézettel* próbál meg leszámolni. Íme a saját hitvallása: „Mindössze azt állítom, hogy a bevett nézet hibás, rámutatok azokra a pontokra, ahol hibás, és vázolom azt a képet, ami jobban megfelel a logikai empirizmusnak és Carnapnak” (19). Továbbá: „arra vállalkozom, hogy *bizonyos szempontok mentén koherens és konzisztens képet adjak* – egy olyan képet, ami szembe megy az ortodoxnak mondható koncepciókkal” (21–22, kiemelés az eredetiben).

Mit is állít a bevett nézet? Tuboly szerint „[a] bevett nézet szerint a Bécsi Kör és így a logikai empirizmus (no meg persze Carnap filozófiája is) néhány alapvető, a tagok körében egységesen elfogadott tézis mentén tárgyalható” (79). Ezeket Tuboly öt állításban foglalja össze, ami lényegében a következő módon definiálja azt, hogy mit jelent logikai empiristának lenni: a logikai empiristák tulajdonképpen (i) a klasszikus brit empirizmust házasítják a Frege és Russell által kidolgozott modern matematikai logikával, a klasszikus empiristáktól annyiban térve el, hogy az első értelmes egységnek a mondatokat tartják, amelyek jelentését (ii) a verifikacionista elmélettel kívánják tisztázni, továbbá (iii) radikális

metafizikaellenesség és a természettudományos ismeretszerzés bálványozása jellemzi őket, éppen ezért a fő feladatuknak (iv) a tudomány egységes elméletének és racionális rekonstrukciójának kidolgozását tartják, amelynek egyik nyíltan vállalt következménye (v) a tudományok egy teljesen ahistorikus és kumulatív modelljének elfogadása.

Még ha ez csupán egy elnagyolt kivonata is a bevett nézetnek, ha azt kérdeznénk, miben áll a logikai empirizmus, sokan adnánk ehhez kísértetiesen hasonlító válaszokat. Ha azzal is tisztában vagyunk, hogy mi történt a múlt század 50-es, 60-as éveiben, leginkább a nyelvfilozófia és tudományfilozófia berkeiben, akkor könnyedén alakul ki bennünk az a kép, hogy a logikai empirizmus dogmatikus, elavult, szemellenzős, sőt önellentmondó téziseket tartó irányzat, ami csupán filozófiatörténeti szempontból érdekes, és tökéletesen szembeállítható azokkal az úgynevezett posztpozitivistáknézetekkel, amelyek az empirizmust fel szabadítják a dogmatizmus alól (Quine), felhívják a figyelmet a tudománytörténeti vizsgálódások tudományfilozófiai relevanciájára (Kuhn, Lakatos) vagy arra, hogy a tudományos ismeretek sem mentesek attól a társadalmi kontextustól, tágabb értelemben vett politikai és ideológiai környezettől, amelyben megszületnek (Bloor).

Tény, hogy a logikai empirizmus a filozófia feladatát, módszerét és tárgyát illető nagy ívű, alapjaiban megreformálni igyekvő, de gyakran degradáló elképzeléseivel, bizonyos filozófiai diszciplínák – különösen a metafizika – iránti kifejezetten ellenséges attitűdjével sokak ellenérzését váltotta ki, ám azzal, hogy a logikai empirizmus ellenfelei és kritikusai egy átfogó pillantást vetve rá támadást intéztek ellene, elkerülhetetlenül együtt járt az is, hogy leegyszerűsítették, skatulyába gyömöszölték és ezzel bizonyos értelemben meg is hamisították azt. Tehát

ahhoz, hogy tisztán láthassunk a logikai empirizmus sokak által kívánt „halálával” és hátrahagyott örökségével kapcsolatban, első körben a logikai empirizmus mint filozófiai irányzat újradefiniálására, felülvizsgálatára, mondhatni egyfajta rehabilitációjára van szükség. Ennek a rehabilitációnak, ami a logikai empirizmus nézeteinek egyfajta reneszánszához vezetett, már egy ideje tanúi vagyunk. Csak néhány nevet említek, akik élen járnak a logikai empirizmus kifinomultabb, körütekintőbb, részletesebb és ennek köszönhetően valószínűleg hitelesebb történet-rekonstrukciójának kidolgozásában és a kortárs analitikus filozófiára gyakorolt hatásának pontosabb kiértékelésében: Friedrich Stadler, Thomas Uebel, Michael Friedman, George Reisch, Jordi Cat, Richard Creath, Alan Richardson. Tuboly, aki az imént felsorolt filozófusok közül nem egyet tudhat szerzőtársának, szintén ebben a rehabilitációban érdekelt, monográfiája pedig hiánypótló hozzájárulás a logikai empirizmus magyarországi recepciójához. Tehát Tuboly fő motivációja e terjedelmes monográfia megírására mindenképp az volt, hogy mindaz, ami az elmúlt harminc-negyven évben végbement a logikai empirizmussal, különös tekintettel a Bécsi Kör tagjai által kidolgozott nézetekkel kapcsolatos kutatásokban, egyrészt magyar nyelven is napvilágot lásson, másrészt bizonyos pontokon át- és tovább legyen gondolva. A könyv ugyanis nem csupán helyzetjelentés, annál jóval több, szerves részét képezi a logikai empirizmus számos képviselője, különös tekintettel az egyik legismertebb és legnagyobb hatású logikai empirista, Rudolf Carnap filozófiai munkásságával kapcsolatos egyre kiterjedtebb kortárs kutatásnak.

Hozzá kell tenni, hogy a szerző egyik legfontosabb állítása, miszerint a logikai empirizmus nem volt egy egységes állás-

pont, amit azonosítani lehetne a Bécsi Kör egyik-másik tagja által egy bizonyos időintervallumban kidolgozott és védelmezett nézetekkel – itt leginkább Carnap életművének bizonyos korszakában kidolgozott nézetei kerülhetnek szóba –, egyáltalán nem új keletű meglátás, még a hazai filozófiai életben sem. Altrichter Ferenc, *A Bécsi Kör filozófiája* című tanulmánykötet szerkesztője, már 1972-ben hasonlóképpen vélekedik a logikai, avagy ahogy ő nevezi neopozitívizmusról:

Nagyon nehéz, sőt szinte lehetetlen egységesen jellemezni a *Bécsi Kör* filozófiáját. Ennek a nehézségnek mindenekelőtt az az oka, hogy a neopozitívizmus sohasem volt abban az értelemben egységes filozófiai elképzelés, hogy létezett volna a közösen kidolgozott véleményeknek, a filozófiai problémák megoldását célzó megállapításoknak valamilyen rendszere, amelyet azután – kiközösítés terhe mellett – minden logikai pozitivistának akceptálnia kellett. Komoly nézeteltérések találhatók az egyes neopozitívista filozófusok között is, sőt az egyes szerzők véleménye ugyanarról a filozófiai kérdéstről időben is változott. Úgy vélem, mégis meg lehet találni és le lehet írni azt, ami közös az egyéni véleményeltérések változosságában. Mindenekelőtt azonban azt kell szem előtt tartanunk, hogy a *Bécsi Kör* filozófiája a véleményeltérésekkel és a közös jellegzetességekkel egyetemben ma már a múlté. A logikai pozitívizmus ma már csak a XX. századi polgári filozófia történetéhez tartozik, nem pedig a jelenéhez. Ennek az az oka többek között – amit sokan és sokféleképpen kimutattak már –, hogy a viszonylag jogosult mozzanatok ellenére a logikai pozitívizmus egyik formájában sem tartható. (Altrichter 1972. 20.)

Altrichter láttelele a logikai empirizmusról és annak interpretációs lehetőségeiről több ponton egybevág, más szempontokból viszont lényeges eltérést mutat Tubolyéval. Noha részletesen nem elemézi, Tuboly maga is elismerően nyilatkozik Altrichternek az iménti passzus elején a logikai empirizmuson belüli nézeteltérésekkel kapcsolatos időtálló meglátásairól (27).

Ugyanakkor, bár egyértelműen nem nyilatkozik e kérdésben, az már a könyv bevezetőjéből kiderül, hogy Tuboly inkább nem, vagy csak elenyésző mértékben osztja Altrichter abbéli reményeit, hogy lehetséges volna olyan egységes képet felvázolni a logikai empirizmus, vagy akárcsak a Bécsi Kör gondolkodóinak nézeteiről, ami ténylegesen lefedí a mozgalom valamennyi tagjának elméleti elköteleződéseit és az általuk elfogadott téziseket. Egyrészt, természetesen, Tuboly szintén egy igen részletes, de részleteiben mégis egységes és koherens kép kidolgozására tesz kísérletet: a könyvet olvasva az ő logikai empirizmusát ismerjük meg. Másrészt viszont látja és látatja egy ilyen kép kidolgozásával járó nehézségeket is. Tuboly világossá teszi számunkra, hogy minél jobban elmerülünk a logikai empirizmus több évtizedes történetében, a különböző körök és csoportok vagy az egyébként még alakuló, de már bizonyos pontokon megcsontosodott filozófiatörténeti kánonban kimagasló jelentőségűnek tartott logikai empiristák, mint Carnap, Neurath, Schlick, Frank vagy Reichenbach között fennálló filozófiai és személyes nézeteltéréseiben, szinte lehetetlen egységes képet felvázolni. Tuboly nem véletlenül fogalmaz könyvének elején a következőképpen: „A logikai empirizmus – mind diszciplinárisan, mind pedig geográfiailag – egy rendkívül szerteágazó csoportosulásként működött; a tagok elköteleződéseinek pluralitása, és érdeklődésének diverzitása miatt pedig meglehetősen nehéz

egységes képet festve, egyetlen keretben tárgyalni a munkásságukat. Éppen ezért ez a könyv nem a logikai empirizmusról szól, hanem logikai empiristákról.” (16.) Tuboly könyvének egyik erénye, hogy rávilágít az olyan elnagyolt történet-rekonstrukciók problémáira, mint amilyen az általa is kritizált *bevett nézet*, aminek elnagyoltságából fakadó hamissága immáron több évtizede biztosítja az alapvető motivációt a logikai empirizmus kortárs kutatói számára, hogy felszámolják ezt a sokak számára ortodoxivá váló interpretációt.

Továbbá, kapcsolódva az iménti megállapításhoz, valószínűleg Tuboly a logikai empirizmus tarthatatlanságával kapcsolatban sem ért egyet Altrichterrel: ha ugyanis a logikai empirizmus nem egységes irányzat, de legalábbis nem azonosítható néhány, többé-kevésbé minden képviselőjének tulajdonított tézissel, akkor azt sem lehet minden kétséget kizáróan megítélni, hogy mi az, ami tartható benne és mi az, ami nem. Túl azonban az egységes irányzat elismerhetlenségéből fakadó kétségeken, Tuboly a könyvében minden lehetőséget megragad annak kimutatására, hogy a logikai empirizmuson belül, kinél és mikor jelennek meg azok a nézetek, ötletek vagy irányvonalak, amelyeket a logikai empiristák posztpozitivisták kritikusai számos esetben szeretnek úgy feltüntetni, mint a logikai empirizmustól idegen és felettebb eredeti gondolatokat.

Tuboly könyve 3 részből áll és 11 fejezetet tartalmaz. Az 1–3. fejezeteket tartalmazó, „Logikai empirizmus” címet viselő első rész magáról a logikai empirizmusnak nevezett irányzat kialakulásáról, európai elterjedéséről, továbbá a sokak által a fenti öt jellemzővel egységesen meghatározhatónak tartott irányzatról szól. Fontos látni, hogy a logikai empirizmus sem kronológiai, sem geográfiai, sem diszciplináris vagy tematikus szempontból nem nevezhető egységesnek. A „logikai empirizmus” mint

ernyőkifejezés persze jogosan használható abban az értelemben, hogy a sokszor nagy jelentőségű elméleti kérdésekben is véget nem érő vitákba bonyolódó szerzők, csoportok és körök ugyanazt az attitűdöt képviselik, ami a tudományok és leginkább a természettudományok primátusát hirdeti a filozófiával szemben és a filozófiát inkább tartja tevékenységnek, amely során a logikai elemzés módszerét kell a tudományos elméletek konzisztenssége tételére használni, semmint a tudományokat megelőző és azokat megalapozó nézetek gyűjteményének. Ebben a részben egyrészt sokat megtudhatunk arról, hogy minimum két pólusú a logikai empirizmus, az egyik központja Bécs, a másik viszont Berlin, és a Bécsi Kör tagjai között is gyakori volt a nézeteltérés, nem is beszélve a Bécsi és a Berlini Kör tagjai között lezajlott vitákról. Másrészt e rész – „A logikai empirizmus halott” címet viselő – második fejezete szól a Tuboly által elavultnak és tévesnek tartott bevett nézetről, amelynek kialakulásában szerinte óriási szerepet játszik Alfred Jules Ayer 1936-ban megjelent híres monográfiája, a *Language, Truth, and Logic*, amely Tuboly szerint „minden szempontból jól példázza a bevett nézet gyengeségeit: leegyszerűsítő, egységes képet fest, érzéketlen a logikai empirizmus történeti, kulturális és filozófiai kontextusával szemben, stílusa és gondolatmenete erőteljesen dogmatikus” (79). Annak ellenére, hogy Tuboly hősei közül jó páran, mint Neurath és Frank is elismerően nyilatkoztak Ayer könyvéről, Tuboly anti-Ayerként kíván eljárni a monográfiájában: nem egyszerűsít, nem állapít meg dogmaként elfogadható téziseket, hanem a legapróbb részletekig kívánja felvázolni azt a kontextust, amelyben a logikai empirizmus megszületik, felvirágzik, majd hanyatlani kezd. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy noha Tuboly, könyvének többi fejezetében, nem sokat foglalkozik Ayerrel, máshol viszont meg-

tette és teszi ezt: egyrészt szerkesztett egy angol nyelvű tanulmánykötetet, amelyben a kötet szerzői Ayer könyvének hatását vizsgálják – lásd Tuboly 2021 –, másrészt ő fordítja és látja el bevezetővel Ayer ominózus, hamarosan magyar nyelven is forgatható könyvét.)

Tuboly könyvének az „Egység és tolerancia” címet adta. Hogy miért, az leginkább a könyv második és harmadik részéből válik világossá. E részekben egyrészt az egységes tudomány eszméjét és a leginkább Carnap neve által fémjelzett és alapvetően metalogikai jellegű tolerancia elvet vizsgálja. Az érdekli, hogy miképp lehet egy ellentmondásosnak tűnő, de minimum feszültséggel teli kérdést egy racionális rekonstrukció keretében megoldani, tudniillik, hogyan lehet összehangolni az első pillantásra széttartó tudományokra irányuló egységesítő vállalkozást a tudományok és az általuk használt nyelvek logikai felépítésére vonatkozó teljes tolerancia elfogadásával. A könyv gerincét alkotó gondolatmenet együtt jár azzal is, hogy a logikai empirizmus mozgalmáról szóló általános áttekintést nyújtó első rész után Tuboly egyre inkább szűkíti vizsgálódásának horizontját, és a második rész után – melyben leginkább a Bécsi Körhöz kapcsolódó filozófusoknak a tudomány egységesítésének lehetőségéről alkotott elképzeléseit vizsgálja – a harmadik részben lényegében Carnap logikai pluralizmusánál köt ki.

A 4–6. fejezeteket tartalmazó, „Egységes tudomány”-ról szóló második rész, amelyben a Bécsi Kör – wittgensteiniánus konzervatívabb jobbszárnyától némileg elhatárolódó, de nem meglepő módon korántsem egységes – balszárnyába tömörülő tagok által kidolgozott manifestumban először megjelenő „tudományos világfelfogást” vizsgálja tüzetesen. A tudományos világfelfogás hívei az egységes tudomány eszméjének megvalósításán fá-

radoztak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a logikai empiristák pusztán a tudományos nyelvekben megfogalmazott kijelentések egymásra – pontosabban a fizikai nyelvre – való lefordíthatóságán fáradoztak a logikai analízis segítségével. E rész fejezetei leginkább azért érdekesek, mert Tuboly itt, alapvetően Uebel kétpólusú metaelméleti meglátásaira alapozva, kiemelten kezeli a logikai empiristák, különösen a Bécsi Kör tagjainak társadalmi és kulturális kontextus iránti érzékenységét, abbéli igényüket, hogy aktívan alakítsák ezt a környezetet. Ahogy ő fogalmaz: „a logikai empiristák jelentős része, kiváltképp pedig a Bécsi Kör legtöbb tagja kimondottan fogékony volt a tudomány és filozófia társadalmi kontextusára. A manifestum ékes példája annak, hogy a filozófiai mozgalmak miképp ágyazódnak be saját kulturális és társadalmi kontextusukba, és hogy a tudományos világfelfogás képviselői miképp próbáltak meg eszközöket kidolgozni arra, hogy adott esetben *át is alakíthassák* a környezetüket” (172, kiemelés az eredetiben). Ennek köszönhetően e rész fejezeteiben olyan témák kerülnek terítékre, mint a Bécsi Kör és a Bauhaus eszmeiségének kapcsolata, vagy Frank tudományozociológiai nézetei, amely témák nyilván arra szolgálnak, hogy teljesen új fényben világítsák meg a logikai empirizmus szerteágazó viszonyulását a kor társadalmi, kulturális és politikai kontextusában mindazok számára, akik eddig csak a bevett nézet alapján ismerték azt.

És végül a 7–11. fejezeteket magában foglaló harmadik rész, „A tolerancia elve”, pedig kifejezetten Carnap (meta)logikai és (meta)filozófiai nézeteit rekonstruálja, nagy részletességgel tárva fel azt az utat, amelyen Carnap odajutott, hogy bevezesse a tolerancia elvét, miszerint „[n]em az a feladatunk, hogy tilalmakat vezessünk be, hanem az, hogy konvenciókat állítsunk fel”, továbbá, „[m]indenki saját kívánsága

szerint szabadon felépítheti saját logikáját, vagyis a saját nyelvformáját. Mindössze annyit várunk el, hogy amennyiben azt diszkusszió tárgyává kívánja tenni, akkor az eljárásait világosan meg kell fogalmaznia, és a filozófiai megfontolások helyett szintaktikai szabályokat kell adnia” (Carnap 1934. §17). Tuboly ezekben nagyon szépen vezeti az olvasó kezét kifejezetten technikai kérdéseket tárgyalva, kitérve egyrészt arra, hogyan alakult át a logikai empirizmusra a *Tractatus* megírásával nagy hatást gyakorló fiatal Wittgenstein transzcendentális logikafelfogása a logika tisztán konvencionalista felfogásává, másrészt arra, hogy ez a konvencionális hogyan vezet az egymástól eltérő logikákkal szembeni carnapi toleranciához.

Így végeredményében, az olvasóban teljes kép alakul ki a szerző logikai empirizmusról és azon belül is Carnap filozófiai nézeteiről alkotott unortodox történet-rekonstrukciójának magát képező alapvető meggyőződéséről, miszerint annak ellenére, hogy úgy tűnik, „Carnap és a logikai empirizmus a toleranciát hirdeti a logika, a módszerek és a tudományos nyelvek felépíthetősége kapcsán, a különböző tudományokat mégis egy általuk előzetesen kiválasztott és elvont logikai rendbe, pontosabban életidegen logikai egységbe akarják terelni”, nincs valódi ellentmondás: „egység és tolerancia kéz a kézben járt: Neurath, Frank és Carnap esetében mindenképp” (28).

Meg kell jegyezni, hogy Tuboly óriási szakirodalmat dolgozott fel a monográfiájának megírása során, a könyv bibliográfiája 60 oldalt tesz ki. Ahogy azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ennek a zömme angol és német nyelvű nemzetközi szakirodalomnak immáron maga a szerző is egyik prominens alakjává kezd válni, köszönhetően az egyre nagyobb volumenű szerzői munkásságának.

A könyv úgy van megírva, hogy egyaránt érdekfeszítő olvasmány a logikai empirizmussal még csak ismerkedni igyekvő laikusok, egyetemi hallgatók, és a logikai empirizmust alaposabban ismerő oktatók és kutatók számára is, de mindenki készüljön fel egy hosszú utazásra, hiszen a könyv igencsak terjedelmes, olyannyira, hogy néha a szerző is elveszik benne. Másnak nem tulajdonítható az ilyen nélkülözhető, egyébként nem jellemző kiszólás: „[a] mű egyes részei közül a kör előtörténetét már korábban tárgyaltam, a manifesztumban vizsgált problémaköröket pedig szintén érintettem már, de ha mégsem, akkor a későbbiekben majd részletesebben is kitérek rájuk” (137).

Tuboly könyve mindenesetre meggyőzi az olvasóját arról, hogy a recenzió elején említett, Passmore által tett megállapításnak csak akkor adhatunk igazat, ha a logikai empirizmus nem más, mint ahogy azt a bevett nézet néhány megkérdőjelezhető hitelességű állításban rekonstruálja. Ám ha a bevett nézet elnagyolt és ennek köszönhetően téves, ahogy azt Tuboly állítja, akkor a halálhír bejelentése is alaptalan, már csak annak köszönhetően is, hogy aminek a halálhírét bejelentették, valójában sohasem létezett. Nem állítom, ahogy Tuboly sem teszi, hogy lenne bárki is, aki magát logikai empiristának vagy logikai pozitivistának tartaná, azt viszont nyugodtan kijelenthetjük, hogy a logikai empirizmus időszakában kidolgozott filozófiai, metafizológiai, illetve logikai és metalogikai koncepciók ma is nagy hatással vannak az analitikus filozófia alakulására. A kép, amit Tuboly könyve alapos részletességgel, érdekes történeti kiegészítésekkel, fontos összefüggések feltárásával, nagyon meggyőzően felvázol nekünk arról, hogy a logikai empirizmus túlságosan szerteágazó filozófiai irányzat ahhoz, hogy azonosíthatnánk néhány képviselője által kidolgozott nézetekkel, fontos hozzájárulás a logikai

empirizmus hitelesebb rekonstrukciójához és az irányzat hatásának tisztább megítéléséhez. A könyvet olvasva, Passmore diagnózisát teljesen kifordítva, kijelenthetjük, hogy a logikai empirizmus nem halt meg, nagyon is él, amennyire egy filozófiai irányzat egyáltalában élni tud.

IRODALOM

- Altrichter Ferenc 1972. Bevezetés. In Altrichter Ferenc (szerk.) *A Bécsi Kör filozófiája*. Budapest, Gondolat. 5–47.
- Carnap, Rudolf 1934. *Logische Syntax der Sprache*. Vienna, Springer.
- Passmore, John 1967. Logical Positivism. In Paul Edwards (szerk.) *The Encyclopedia of Philosophy*. 5. kötet. New York, Macmillan. 52–57.
- Tuboly, Adam Tamas 2021. *The Historical and Philosophical Significance of Ayer's Language, Truth and Logic*. Cham, Springer.

